

משולחן שלמה

עיונים ופנינים בפרשה מבית מדרשו ושיעוריו של

הגאון הינוקא רבינו שלמה יהודה בארי שליט"א

גליון
142

פרשת מטות מסעי

מסורת התרת הנדרים מדור לדור

איש כי ידר נדר לה' או השבע שבעה לאסור אפר על נפשו לא יחל דברו ככל היצא מפיו יעשה (ל, א). מובא במשנה חגיגה (א, ח) שהיתר נדרים פורחין באויר ואין להם על מה שיסמוכו, ואמר רב יהודה בר שמואל בגמרא (חגיגה י"א) שיש להם על מה שיסמוכו, שנאמר 'לא יחל דברו', הוא אינו מוחל, אבל אחרים מוחלין לו. ועיקר הענין תלוי בהתרת החכם, כמובא בירושלמי חגיגה (פ"א ה"ח) ונדרים (פ"ג ה"א) שלכך נאמר 'ידבר משה אל ראשי המטות לבני ישראל', כי תלה הפרשה בראשי המטות שיהו מתירין להן את נדריהן. וביאור הדברים, שאף החכם הבא להתיר הנדר, צריך להיות יחיד מומחה שרב כוחו בקבלת ומסירת התורה מדור לדור עד למשה בסניף¹, שאך בזה מתברר לו על בוריו דיני התרת הנדרים, וכמו שכתב הרמב"ן (ל, ב) שהיתר הנדרים לא נתפרש בתורה בכדי שלא יחללו ויזלזלו בדיני הנדרים, אבל באמת נמסר הדבר מדור לדור כהלכה למשה מסיני, ותלאו הכתוב בחוט השערה והסתיר היתר הנדר והשבועה בסתרי התורה, בכדי שלא יאמרו אלא לראויים להם, ויכתבו ברמיזה.

מדרגת משה בהתרת הנדרים וביטול הגזירות

שהרי סוד הנדרים הוא מדברים המופלאים ומכוסים מעין כל, כמו שאמר הכתוב 'איש כי ידור נדר לה', שכל נדר הוא לה' ממש, כמו שאמרו בספרי (מטות קנג) שההפרש בין נדרים לשבועות הוא, שבנדרים הוא כנודר בחיי המלך, ובשבועות הוא כנשבע במלך עצמו, וביאר הרמב"ן (שם) ששורשי הנדרים והשבועות נעוצים מעל ז' מידותיה של תורה שנאמר בה "חצבה עמודיה שבעה", והרחיב לבאר זאת הריקאנטי (ל, א), שנמשכים הם מסוד הבינה אימא עילאה שמעל ז' המידות, וכנוטריקון 'נדרים', נ' דרים, שנמשכים הם מנ' שערי הבינה, ולכך 'היתר נדרים פורחין באויר', שפורחים הם באויר של מעלה עד שבאים למקום הנקרא נדרים².

וזהו מדרגת משה שהשיג לסוד הנדרים, ובזה חילה משה את פני ה' שלא ישמיד את ישראל בעוון העגל, כמו שדרש רבא במסכת ברכות (דף לב ע"א) שעמד משה בתפילה עד שהפר לקב"ה את אשר נדר להשמיד את ישראל, כתיב הכא (שמות לב, יא) 'ויחל משה את פני ה' אלהיו', וכתיב התם 'לא יחל דברו' - הוא אינו מיחל אבל אחרים מחלין לו. וביאר הריקאנטי (שם), שבסוד הנדרים תלוי ביטול הגזירות מעל ישראל, וכתפילת צדיקים המהפכת את הגזירות (סוכה יד ע"א), ואם לא היה היתר לנדרים, לא היה נשאר משונאיהם של ישראל שריד ופליט.

מעלת הר סיני להתיר הנדרים

וכוחו של היחיד מומחה הבא להתיר את הנדר בכל דור, נמשך מתפילה זו של משה בעלותו אל ההר. כי עד היום תלויה ועומדת שבועתו של הקב"ה שם בהר סיני, עד שיבוא החכם שיבדע להפר שבועתו שיבוא ויגאל את ישראל, כמו שהעיד רבה בר בר חנה במסכת בבא בתרא (דף עד ע"א) שכאשר בא להר סיני שמע בת קול שאומרת אוי לי שנשבעתי מן הגלות (כי בכל צרתם לו צר, רשב"ם), ועכשיו שנשבעתי, מי מפר לי, וכשבא לפני חכמים אמרו לו, היה לך לומר מופר לך. וביאר המהר"ל בחידושי אגדות (שם), שרק הר סיני מוכן לְדַבֵּר, כי התרת הנדר תלוי באחרים הנוקקים ומצטרפים אל הנודר, וכן הוא גבי שבועתו יתברך, שבכדי שהיא תופר צריך שיצטרף ויתחבר השי"ת לשכון עם ישראל ככהר סיני,

1 וכבר פסק השולחן ערוך (י"ד ס' רכח סעיף א) שכיום אין מומחה שהיה ראוי להתיר ביחיד.
2 ולכך נאמר 'איש כי ידור נדר לה', היינו ל' השם (מגלה עמוקות ואתחנן אופן ג), שהוא סוד מגדל הפורח באויר המובא במסכת חגיגה (דף טו ע"ב) וסנהדרין (דף קו ע"ב), שהוא האות ל' כמו שפירשו הערוך (ערך מגדל) ורש"י (בחגיגה שם), שהוא סוד הבינה, כמובא בזהר יתרו (דף צא ע"א) וברע"מ משפטים (דף קטו ע"ב) ובתיקוני"ז (תיקון נה, דף פט ע"א) ובז"ח שה"ש (דף פא ע"א), וכמובאר הענין בע"ח (שער כה, א) ובשער כט, ה).

וכמשה שבכות עלותו אל האלהים ירד ושכן ה' על הר סיני כמובא בדברים רבי (י, ב), וזהו כוחו של היחיד מומחה שבכל דור ודור להתיר הנדר ולהפר השבועה, כי הנודר והנשבע הוציא עצמו מן הכלל, כי אסר על עצמו בפרטיות למה שמותר לכלל, אבל מאחר שהשגת דעתו של זה היחיד מומחה נחשבת כמו הכלל ממש, כאשר מצטרפת דעתו אל זה היחיד שנדר, נכללת שוב דעתו עם הכלל, והותר הנדר והופר השבועה.

משה איש האלהים בעלה דמטרוניא

וזהו כוחו של משה רעיא מהימנא, שהיה כלול משישים רבוא נשמות ישראל (שהש"ר א, טו), ולכך היה בעלה דמטרוניא, היינו שהיה עושה כרצונו לטובתם של ישראל כבעל הבית. ואך מכת זה נתקיים בו "אישה יקימנו ואישה יפרנו" (במדבר ל, ד), שהיה יכול להפר נדרי מעלה כבעל המפר נדרי אשתו כביכול, כמובא בזהר ויחי (דף רלו ע"ב) וברעיא מהימנא פנחס (דף רלב ע"א). ולכך היה נקרא 'איש האלהים' - שהפר נדרו של אלהים כמובא בשמות רבה (מג, ד), ובמדרש שוחר טוב (מזמור ז) ובילקוט שמעוני (פ' ברכה רמז תתקנא), כי עליו נאמר "מגדל עז שם ה' בו ירוץ צדיק ונשגב" (משלי יח, י), שהשיג סוד הבינה הנקראת 'מי', ששם הוא מקום היתר הנדרים, ועליו אמר הקב"ה 'ועכשיו שנשבעתי מ"י מפר לי', כמובא במגלה עמוקות (ואתחנן אופן ג).

כוחו של תלמיד חכם מופלג בתורה שבכל דור לבטל הגזירות

וכתב התורת חיים (כבבא בתרא שם), שכן הוא כל צדיק וצדיק המושל ביראת אלהים, שאמרו במסכת מועד קטן (דף טו ע"ב) שעל אף שגזור הקב"ה גזירה, עומד זה הצדיק ומבטלה, ואומר עליו אלהי ישראל 'מי מושל בי - צדיק', היינו שמתקיים בו כביכול הכתוב "והוא ימשול בך" (בראשית ג, טז), וכבעלה דמטרוניא. וביאר זאת המגלה עמוקות (שם), שמאחר שזה הצדיק מהלך מדרגא לדרגא בין המלאכים הנקראים 'עומדים', כמ"ש "ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה" (זכריה ג, י), שואלים המלאכים 'מי' הוא זה, לפי שאין מכירין אותו, כי מידת הבינה הנקראת 'מי' נסתרת היא מעין כל, ובכוחה יכול הצדיק המשיג מידה זו למשול בשמים ובארץ ולבטל כל הגזירות. כי כל תלמיד חכם מופלג בתורה בדרו מתנוצץ בקרבו ניצוץ משה רבינו ע"ה (שלה"ה שבועות, תו"א קמה), ובזה רב כוחו לבטל הגזירות ולמשול בשמים ובארץ כמשה, כמו שכתב החיד"א בפתח עיניים (כבבא בתרא שם).

כיצד נוכל להביא לכדי הפרת שבועתו יתברך על הגלות

והכל תלוי כפי שנושבו ונרומם קרן השכינה וכבודם של ישראל המסור לצדיקים שבכל דור, כי לא גלו ישראל אלא על שהשוו גדול וקטן, וביזו בה תלמידי חכמים, עד שמתוך עלתה חמת ה' בעמו לאין מרפא, דאמר רב יהודה אמר רב, כל המבזה תלמידי חכמים אין לו רפואה למכתו, כמובא במסכת שבת (דף קיט ע"ב). וכמו שדרש רב חונא בשם רב אידי בפסיקתא דרב כהנא (ב, ו) שחס המקום על כבודו של צדיק יותר מכבודו, שעל אף שעמד ירבעם והקריב לעבודה זרה, לא יבשה ידו, אבל כיון ששלח ידו בעידו הנביא, יבשה ידו, וכמובא בזהר בשלח (דף טו ע"א) ובאדרא זוטא האזינו (דף רפח ע"א) שבכל מקום תבע הקב"ה את עלבון של הצדיקים יותר מאשר על שלו.

כי כבודם של הצדיקים הוא כבוד ישראל ותפארתם לנצח, כל עינים ומגמתם של הצדיקים הוא רק להשיב לכב ישראל אל אביהם שבשמים. ואך בזה מפרים הם שבועתו וגזירתו יתברך, כמו שביאר הריטב"א (כבבא בתרא שם, וכ"ה בפירוש 'הכותב' שם) שעל זה אמר הקב"ה 'אוי לי שנשבעתי ומי מפר לי', שאילו חזרו ישראל

ואלה יעמדו על הברכה

הגיליון מוקדש לרפואת הצלחת וישועת פכל נסים בן מרינה,
אוריאל בת לבנה, עדי עובד בן אילנה, עילאי אליהו בן אוריאל
להקדשות יקיריכם ניתן לפנות בטל' 0527.130.400

לע"נ שאול בן משה,
חיננית בת שולמית,
ראו דור דרור בן רונית.

בתשובה, היתה שבועת זמן הגלות מותרת, שלא נשבע אלא אם יהיו ישראל חייבים, ועל זה אמרו לו חכמים לרבה בר בר חנה 'היה לך לומר לו מופר לך', היינו שיתפלל מלפני אדון השמים והארץ 'הי רצון מלפניך שתפר שבועתך להחזירנו בתשובה שלמה לפניך'.

שהרי שבועה זאת היתה לטובתנו, למען הקים אותנו לו לעם קדוש. כי בוודאי לא קצרה ידו יכול מלפדות שכינת עוזו מגלותה ועפרה, אלא שאז היתה אובדת

חלילה תקומת ישראל, ולכך אסר עצמו קוב"ה עמנו בגלותנו כביכול, עד שאין חבוש מתיר עצמו, כי אסר איסור בשבועה, כמובא כל זה בדרושי הצ"ח (דרוש כא). אבל כאשר נהפך מגמת פנינו להכיר לו יתברך טובה על כך ולהגביר האהבה אליו, מתוך שנרומם כבוד הצדיקים, שהוא הוא כבודם האמיתי של ישראל כאמור, בוודאי נהיה ראויים למעלת הדור שכולו זכאי, ותופר השבועה, ותתקומם השכינה לרום מעלתה ותפארתה.

"ויש תקוה לאחריה" (ירמיה לא, טז)

משיעור יום ה' ויקרא תשע"א

א

צריך האדם לדעת שבעולם הזה יש בכל הבחנה ב' צדדים, עולם הזה ועולם הבא, אמת ושקר, טוב ורע, צדיק ורשע, רפואה וחולי, מיתה וחיים, חסד ודין, ואין אפשרות שיתקיימו ב' הבחינות יחד אלא על ידי מידה אמצעית, שהיא היכולה לאחד את צד הדינים ואת צד החסדים יחד, והוא סוד גילוי מידת הרחמים. כי אין אפשרות כלל לייחד בניהם אלא מתוך גילוי של רחמים ושלוש, שהוא גילוי שמטרתו להביא לכדי קיום ותועלת. כי צד החסדים הוא גילוי גמור, וצד הדינים הוא הסתר גמור, וכן הוא בענין ההנהגה, שצד הדינים הוא דקדוק גמור שאין הבריות יכולות להתקיים בו ועל ידו, וצד החסד הוא חיים והשפעה עד בלי די, שאינם תלויים בדבר, אך מתוך גילוי הרחמים נעשה שלום בין החסד לדין, ויכולים להתקיים יחד ולהשפיע לזה לזה.

ב

והנה קודם שהמשיך הקב"ה וגילה את מידת הרחמים, שהוא גילוי שמו הגדול ושם המפורש, לא היה קיום לכל גילוי של חסד או דין, כי החסד נמשך כטבעו להתפשט עד אין קץ, וכן הגבורה הייתה הולכת כטבעה בדין וצמצום גמור, ומפני שלא היו יכולים להתקיים יחד, נעשה לענין השבירה כמובא בדברי רבנו האר"י (ע"פ שער ח, ה), ומכך נמשך כל ענין המרומז בכתוב (בראשית א, ב) "והארץ היתה תוהו ובוהו", אך מתוך גילוי שמו הגדול תיקן הקב"ה לכל מעשה בראשית ונעשה קיום לבריאה.

והוא סוד מה שאמרו בחגיגה (דף יב ע"א) ובבראשית רבה (ד, ט) שנטל הקב"ה ל'אש' ול'מים' ופתכן זה בזה ונעשו ה'שמים', שה'אש' וה'מים' הם כנגד החסד והדין, ונמצא שעיקר הקיום ל'שמים' הוא מכח מידת הרחמים והשלום, שבה ועל ידה נעשה יחוד וחיבור בין החסד והדין, וזהו שאמרו בהקדמת הזוהר (דף א ע"ב) שה'שמים' הם סוד עמוד האמצעי והאות ו', סוד מידת הרחמים, שהכל הוא גילוי שמו הגדול של הקב"ה, כמו שאמרו בתיקוננו¹ (תיקון נא, דף פו ע"ב) שמים דא קודשא בריך הוא.

ג

ועל אף שתיקן הקב"ה לענין השבירה, השאיר דבר מה מענין זה שיתוקן על ידי האדם על הארץ, היינו שמתוך שיפרסם האדם את שמו הגדול של ה' ב"ה ויקדש את שמו על הארץ, ימשכו הרחמים בשלימות בכל המדרגות ויתוקן הכל. והענין הוא, שהנה בכל מקום ומדרגה היה מענין השבירה, אלא שכל שהמקום נמוך יותר כך צד הדין שולט בו יותר, וככל שהמקום גבוה יותר כך שולט בו יותר צד החסד.

והוא מפני שענין השבירה נעשתה בכל המדרגות והקומה מלבד קומת הראש, אמנם גם במדרגת הראש נעשה רושם מן השבירה, אך היה בזה שבירה באחור, ומשמעותו שכאשר יש השפעה באחור ונתינה בלי גילוי פנים, יש בזה אחיזה לחיצונים - ליתן מקום לחשוב שאותו השפע הוא בסיבת הטבע והמקרה. וכל מה שסייב הבורא ב"ה שתהיה השבירה בדרך זה הוא סוד גדול, והוא מה שנאמר (דניאל ח, יב) "ותשלך אמת ארצה", שסייב לאור ולשפע שיהיו בדרך הסתרה. כי כיון שנעשה ענין השבירה, כל שפע שיוורד עובר הוא בכל צינורות השפע ונוטל הוא בדרכו מכלל הבחינות והמדרגות של אותם הצינורות והשבילים בהם הוא עובר - גם את כל בחינותיהם בענין השבירה, עד שמגיע לאדם כאן בעולם העשיה בציור וכלים באופן שיוכל להכיר ולהשיג את שמו של מי שאמר והיה העולם.

וכאשר השפע בא כאן לעולם בגשמיות מתעבה הוא בכל צינורות השפע שבעולם העשיה, ולכך אין האדם יכול לראות את החיות האלהי שבאותו השפע שנתן לו השי"ת, מלבד הצדיקים הנקראים 'צדיקים' גם בעולם העשיה ובפני מידת הדין, כי עולם זה הוא כנגד הקצה והרגלים כמ"ש (ישעיה סו, א) "והארץ הדום רגלי", ולכך בו אווזו יותר צד הדין.

ד

ומאחר שבלא הרחמים והשלום אין קיום לדבר בבריאה כאמור, לכך הסטרא אחרא שאין בה דעת ומוחין שהם מצד מידת הרחמים, אינה נחשבת בישונו

של עולם כלל, ואינה מצד החיים, ולכן מטמאת היא במגע ומשא, אלא שעל ידי החטא יש לה מעמד וקיום בישוב העולם מצד הגוף, ולא מצד הדעת והמוחין. ולכך לעתיד לבוא שיתוקן החטא הקדמון ויעביר הקב"ה את רוח הטומאה מן הארץ, לא יהיה לה קיום גם מצד הגוף, כי תבטל התאוה הרעה מן העולם ויתפשטו הטובה והקדושה בכל הנבראים, כמ"ש (ישעיה יא, ט) "לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדש". אמנם לעת עתה שעדיין קיימת רוח הטומאה מצד הגוף, מתנסים ונבחנים הברואים שלא ליתן לה כח לגבור על האדם ולהיות עליו לראש, וזאת מתוך שיתקנו ויבררו המידות, כי כל קיום גדלותם והתפשטותם הוא מכח קלקול המידות, כי המידות הם בלב שהוא בצד הגוף, אבל כאשר יתוקנו המידות, תבטל גדלות ועזות הגוף.

כי ענין המידות הוא, שכל מידה ומידה שברא הקב"ה יש בה צורך לקיום ותיקון העולם, וכל מידה צריך להבדילה ולהשתמש בה לצד הקדושה, ובזה יהיה תכלית יעודה של אותה המידה, ולצורך כך ניתן הקיום לאומות העולם, בכדי שיתקנו ישראל לענין המידות, ויבדילו ויבררו הטוב שבמידות לצורך גבוה. אך כאשר יִטָּה חליה את המידה לרעה, הנה בזה נעשה חיות גדול ותקומה לרוח הטומאה, שעל אף שבאמת אין חיותה וקיומה מצד הדעת והמוחין, עם כל זה מתגדלת היא בעזות גופה ומתגברת להיות על האדם כראש. אבל כאשר עוסק לתקן המידות מבדיל הוא בזה בין הקודש לחול, ובין ישראל לעמים, ובזה יהיה קיום לחול ולאומות העולם רק בגופים, ולא יגברו על האדם להיות עליו כראש.

ה

וענין ההבדלה הוא דרך עבודת ימי החול, שצריך האדם בהם ליקח את המידות והמלכות אל הקדושה. וזהו על ידי האש קודש, שכל דבר אשר יבוא באש תעבירו באש, היינו שעם האש קודש יבטל ויכניע לאש הטומאה. אמנם לעומת האש קודש ישנה גם 'אש זרה', שיש ביניהם הבדל דק שאינו נראה תחילה בבירור, וצריך האדם תחילה להבדיל בין האש זרה לאש הקודש, וזהו על ידי שיקדש את ימי החול שיאירו מאור השבת.

כי הנה האש קודש' היא ענין הדין הקדוש של מזבח הנחושת ואש מזבח הנחושת המעבירה את אש התאוה שעל ידה יורש האדם את האש והדין של הגיהנם השולט בימי החול, אבל בשבת היא עלמא דחירותא ושובת אור הגיהנם, שמתוך שמתפשט האור שלה לא שולטת האש והדין של הגיהנם בעולם כמובא בהקדמת תיקוננו² (דף יג ע"ב), אבל בצאת השבת על ידי אש נר ההבדלה חוזרת ושולטת אש הגיהנם כמובא בהקדמת הזוהר (דף יד ע"ב). ולעומתה חוזר וניעור הדין הקדוש וענין ל"ט מלאכות וברור ימי החול, בכדי להעביר ולהכניע אש הגיהנם על ידי אש מזבח הנחושת. וראשית כל יש לו להבדיל ולהבחין בין האש זרה ל'אש קודש' כאמור.

ו

וזהו מתוך בירור וגילוי האמת, שהיא עיקר מעלת עבודת התחוננים. כי הנה עבודת ימי החול גדולה היא עד מאוד, כי הוא בסוד "אמת מארץ תצמח" (תהלים פה, יב), שהוא עיקר גילוי ופרסום כבוד שמו יתברך. כי צריכים אנו לברר ולתקן העבודה והדרך שב'ארץ', שהרי גזירת הגלות באה על שקלקלו במצוות התלויות בארץ ישראל, בבירור ה"ט מלאכות, בשבתות בשמיטין וביובלות כמ"ש (ויקרא כו, לד) "אז תרצה הארץ את שבתותיה", וכמובא במסכת שבת (דף לג ע"א) (וכנרמו סוד הקץ שרמו דניאל יב, יא) "ומעת הוסיף התמיד ולתת שקוץ שמים ימים אלף מאתים ותשעים", בתיבת 'ארץ' שהיא כמנין אלף מאתים ותשעים (א' כנגד אל"ף), שכנגד מדרגת 'אתן אמ'ת ליעקב' (כדלהלן) העולה בראשי תיבות אלף מאתים ותשעים כמובא בהקדמת התיקוננו³ (דף ד ע"ב). והאלף מאתים הוא כנגד מה שנגזרה גזירת הגלות לכל שבט מאה שנה (זוהר שמות דף ט ע"ב), וניתוספו עוד שבעים שנה של חבלי משיח לכפר על שחללו שבעים שמיטות שעבירה היתה גלות בכל (כמובא החשבון ברש"י ויקרא כו, לה), ועוד עשרים שנה מעת שבוטל התמיד כמו שחישב דניאל, כמבואר שם בהקדמת תיקוננו⁴), ודרך ותיקון העבודה שב'ארץ' הוא מתוך הדרישה והבקשה אחר גילוי ה'אמת', שהוא דרך תיקון המידות, וכנרמו בתיבת 'אמת' העולה בראשי תיבות 'אמת מארץ תצמח כמובא בזוהר חדש בראשית (דף טו ע"א).

כי כאמור אין קיום למידות שהם חסד ודין אלא על ידי עמוד האמצעי, שהוא גילוי הרחמים ובשלום, והוא המחבר בין כולם, והתפשטות הרחמים עד למטה בכל המידות הוא על ידי מידת האמת, מידתו של יעקב כמ"ש (מכ"ה ז, כ) "תתן אמת ליעקב", שהיא עמוד האמצעי. ואך מתוך מידה זו יכול להיות חיבור בין ב' הצדדים, החסד והדין, כי כאשר מבררים ודורשים אחר גילוי האמת ובאים לידי הבדלה והבחנה כפי מידת האמת, הנה בזה יש קיום לב' הצדדים. וזהו שאמר דוד "קרוב ה'... לכל אשר יקראוהו באמת" (תהלים קמה, יח), 'באמת' נוטריקון ב' אמת, היינו שעל ידי האמת יש קיום לב' הצדדים.

ולכן התיקון לשבירה בעולם העשייה שהוא תחנית העולמות והמדרגות, הוא על ידי האמת, היינו שממבר ומבחין ומבדיל בין האמת לשקר. כי בעולם זה יש כאמור ב' בחינות, שקר או אמת, חיים או מיתה, יצר הרע או יצר הטוב, וכך יש גם אמונה או כפירה, והדרך שיוכל האדם לראות בהשגחת השי"ת היא רק בדרך זו שיחדיר בעצמו את ענין האמת, ויהיה ברור בעיניו מהו אמת ומהו שקר.

ז

ודרך הצדיקים היא שככל שהיו במדרגה גדולה יותר בענין האמת, כך כפי מדריגתם היו רואים יותר ויותר את האלהות המחייבה כל דבר ודבר בפנימיותו, כי אמת היא חותם שמו דקודשא בריך הוא כמובא בזוהר האזינו (דף רצ"ב ע"א). וכל זה הוא מצד השגת פנימיות העולמות, אך דרך השגת גילוי האלהות בחיצוניות העולמות אינה שייכת אלא בגדולי מובחרי הצדיקים, וכגון המובא במסכת סנהדרין (דף ט"ז ע"ב) וחולין (דף ז' ע"ב) ברבי חנינא שהתגרה ואמר למכשפת שבאה לעשות עליו כישוף, 'אי מסתייעת זילי עבידי, אין עוד מלבדו כתיב' - (אם תצליחי, עשי את הכישוף, שהרי אין עוד מלבדו כתיב), והוא מפני שרבה זכותו כמובא שם. וזהו מפני שצדיקים אלו עלו ונתעלו בדרגתם מתוך שהשילו מעצמם כל רושם מזוהמת הנחש ועכירות הגוף והדמים, וכמו שאמר הקב"ה למשה רבנו במעמד הסנה"ל של נעליך מעל רגליך" (שמות ג, ה), שהוא הסרת הזוהמה מצד הרגלין כמובא בתיקונ'ז (תיקון כא, דף מה ע"ב), וכמו שאמר דוד המלך (תהלים קט, כב) "ולבי חלל בקרבי" שהסיר מליבו לכל הדמים העכורים כמו שאמר הסבא בזוהר משפטים (דף ק"ז ע"ב).

ח

אמנם זהו דרך הצדיקים שזיככו את עצמם עד שאינם יכולים לבוא לידי חטא ואינם יכולים להתפתות ולילך אחר הסטרא אחרא, אך השגת האמת לכל אדם היא מתוך שלא יתן את עיניו כלל בדבר שקר, ולא יהיו ראוות עיניו אלא אמת. ולכן יש לו לילך דרגה אחר דרגה, שתחילת השגת האמת היא על דרך השלילה, והיינו שיסור ויבדל תחילה מדרך שקר, ולאחר מכן יוכל להבחין ולברר האמת יותר ויותר.

כי לבוא לאמת אינו דבר ששיג האדם בהתבוננות ועבודה זמנית, שכבר היו צדיקים שהעידו בעצמם ששבע שנים עבדו בכדי להסיר השקר, ועוד שבע שנים על השגת האמת, ורק לאחר מכן השיגו מדרגה של אמת. ולכן צריך לידע שתחילת הדרך בהשגת האמת היא לסור ולהיבדל מדרך של שקר, והמשמעות בזה היא שלא יהיה לאדם כל חלק בדרך של שקר, ואף אינו תומך ומכבד בדעתו כל דבר שקר, וזהו מתוך שידוע שכל דבר הוא רע או טוב, אמת או שקר, ומתוך כך מבדיל ומבחין ביניהם וסר מדרך הרע והשקר.

ט

כי בקצה ובסוף, שהוא מקום אחיזת הרע, אין לו לאדם אלא לעסוק בהמשכת הרחמים מתוך בירור מידת האמת, כי אם יעסוק במקומו ומדרגתו זו לגלות את מידת אריך אנפין והרחמים, אדרבא יהפך הדבר להחיות ולקיים יותר ויותר את הסטרא אחרא, כי כאשר יש לאדם רחמים על הסטרא אחרא, על אף שרחמים אלו יש גם להם שורש מסוד מידת 'אריך', עם כל זה אין רחמים אלו כמידת הרחמים שבצד הקדושה, ואדרבא בזה נמשכת לה לסטרא אחרא חיות וקיום ומציאות יתירה, עד שמתגברת ונעשית עליו לראש.

והענין הוא, שמפני שהקב"ה מאריך אפו לרשעים בכדי שיהיה תקנה לעולם, שזוהו מגילוי הרחמים מגילוי שממדת אריך, הנה בזה נמשך שפע אל החיצונים, ובוה נמשך חיות ותוקף אף את הרע הגמור להחיותו ולקיימו, שהוא עמלק שסופו עדי אובד וכליה גמורה, וללא גילוי מדרגה זו של אריכות אפו של קוב"ה, לא היה לו לעמלק שום מציאות וקיום כלל בעולם. וכאשר ממשיך האדם את מידת גילוי הרחמים של מידת אריך לדרגות התחתונות שבקצה ובסוף, הנה בזה נמשך החיות לראשית הגוים שהוא עמלק, ומשמעות הדברים, שכל מציאותו וקיומו של עמלק בעולם הוא רק מפני זה שנותנים לו מקום ואריכות אף והשתהות במוח ובלב האדם, שהוא כנגד גילוי הרחמים שבמדרגת אריך.

י

ולכן בתחילת עבודת תיקון המידות ובירור האמת, מוכרח האדם אך להיבדל ולסור לגמרי מכל דרך של שקר ואחיזת הרע, ולא ליתן לה שום מקום והשתהות במוח ובלב האדם, וכענין יציאת מצרים. כי הנה כאשר יצאו ישראל ממצרים,

הפרידם והבדילים הקב"ה מזוהמת המצרים ועובדי הגילולים, ומלבד שבוה נתגלה מעלת ישראל וקדושתם, נתגלה בזה עוד שאין שייך מדרגת הראש והמוחין אלא בישראל שקראם הקב"ה "בני בכורי ישראל" (שמות ד, כב), שזהו סוד הגאולה, כמ"ש (שמות ג, יד) "אהיה אשר אהיה" ש'אשר' אותיות 'ראש' כמובא בתיקונ'ז (תיקון לט, דף ע"ט ע"ב) ובזוהר חדש רות (דף ק"ז ע"א), אך אומות העולם אין להם שייכות אלא במדרגת הגוף ולא במדרגת הראש והדעת.

וזהו משום שענין השבירה לא היה אלא במדרגת הגוף כאמור, ולכן גם לאחיות הרע ושורש נפשות אומות העולם אין להם חלק במדרגת הדעת והראש. אמנם מפני שהיה לענין השבירה רושם גם במדרגת הראש ובצד האחור, לכך נעשה מציאות לקיומו של עמלק בענין הראש כנאמר בו (במדבר כד, כ) "ראשית גויים עמלק", והוא מצד האחור כמ"ש (דברים כה, יח) "ויזנוב כן כל הנחשלים אחרך", ומה שנקרא 'ראשית גויים' אינו מפני מעלתו וחשיבותו חלילה, אלא מפני שעל ידו נעשה ענין של דעת וראש לכל הסטרא אחרא, והמשמעות בזה, שעל ידי דעותיו של עמלק יוכל האדם חלילה לבוא לידי חיבור עם כל שאר טומאות העמים וזוהמתן.

יא

ועיקר מה שמאבד עמלק מהאדם הוא את התקוה והבטחון בישועתו וגאולתו שהנה הנה קרובה היא ביותר, בפיו ובלבבו לעשותה. כי הנה בכדי שיוכל האדם לעורר כל אבריו לילך אחר השי"ת מתוך דקות בתורה ובדרך ה', צריך הוא ל'תקוה', היינו שישמשך לו חיות ותקוה מהראש והמוחין לכל גופו, ויקוה ויבטח שמתוך פעולותיו יבוא לאחרית טובה ושלמות, ולכן 'תקוה' נוטריקון תיק-וה, היינו שנמשך שמירה ומוחין לאותיות ו"ה, שהם כנגד אברי הגוף כנודע.

ותקות האדם תלויה כפי שיעור המוחין הנמשכים לו באותה שעה, שכאשר יש לו לאדם מוחין דגדלות והארת פנים בעבודתו, הנה בזה תקוותו גדולה יותר ויש לו את החיות והזריזות לפעול בעבודת השי"ת, אך כאשר אין לו אלא מוחין דקטנות, המתגברים ובאים מתוך הדוחק היצר הרע והיסורים, הנה בזה יש לו נסיון גדול בענין התקוה והבטחון, שידע ויאמין שמתוך פעולותיו בוודאי יבוא לאחרית טובה ולכל השלימות הטובות.

ולכן כאשר יש הסתרת פנים ונמשך השפע והמוחין לאדם בדרך הסתרה, שהוא ענין האחור, הנה נמשך אצלו קו דק יותר מן התקוה הנמשכת מהדעת והמוחין כאמור, כי בעת זו הם כמוחין דקטנות, ובמקום ומדרגה זו נעשה כל ענין המציאות של עמלק. ולכן כל ענינו של עמלק כנגד הראש, כי עיקר מגמתו לגדוע את אותו קו הדק של התקוה הנמשך בזמן מוחין דקטנות, והוא סוד הכתוב (איוב ה, טז) "ותהי לדל תקוה וְעוֹלָתָהּ קַפְצָה פִּיה", היינו שבעת קושי זה יש לו לאדם מעט מוחין ותקוה, כדל וכרש, תיכף 'ועולתה קפצה פיה' - שבאה וקופצת זאת 'הַרְשָׁעָה' (כמו שפירש רש"י שם), היינו עמלק, ליקח מהאדם מעט התקוה שיש בו.

ולכן אין לך שעה קשה כאותה שעה שנאמר בה (דברים לא, יח) "הסתר אסתיר פני ביום ההוא" כמובא בויקרא רבה (שמיני יא, ז), כי לעולם לא הייתה הגאולה רחוקה מישראל, אלא שמאחר שנסתלק מאיתנו אור הפנים, שהוא הארת פני השי"ת אלינו בבית המקדש, הנה נמשך כל השפע וההנהגה בדרך אחור והסתר פנים, ובוה ניתן מציאות וכח לעמלק לגדוע מישראל את התקוה לגאולה, ונעשה ענין הגאולה כדבר קשה ורחוק מענינו, והוא שורש הריחוק שלנו מעסק התורה לשמה וקיומה.

יב

ועיקר השמירה וההגנה מטומאת דעתו של עמלק היא בראש ובדעת, שלא ישהה כלל בדעתו ומחשבתו שום מחשבת ריחוק ויאוש הנמשכת מטומאתו ודעתו של עמלק. כי כל ריחוק שנעשה מצד הגוף, היינו ברמ"ח מצוות עשה ושס"ה מצוות לא תעשה, הנה נמשך זה בשורש מהראש ומאיבוד התקוה, אך כאשר יתבטל עמלק, יתבטל כל נסיון טומאת העמים, ויעבור רוח הטומאה מן הארץ כאמור. ולכן אחרית טובת ישראל תלויה בביטול עמלק, וכמ"ש 'ראשית גוים עמלק ואחריתו עדי אובד', שמתוך כך תשוב התקוה לישראל, כמ"ש (ירמיה לא, טז) "ויש תקוה לאחריתך", וזהו 'עדי אבד', 'אבד' הוא כמנין ז' מדרגות הגוף, היינו שבאחריתו וביטולו של עמלק תסור הזוהמה גם ממדרגות הגוף, מפני שכל הנסיון בטומאת העמים שהם כנגד מדרגת הגוף הוא מאיבוד התקוה.

ומפני שכל קיום ומציאות עמלק הוא באיבוד התקוה כאמור, לכך מקומו של עמלק להיאחז בראש ובמוחין הוא בכל מחשבה והתבוננות שהיא היפך התקוה, והוא היאוש והאזלת יד וחלישות הדעת מכל דבר שיש לו שייכות בצד החיים ובנחציות, ובאמונה ובידיעה מגדולת ומעלת ישראל, ומטוב ועונג העולם הבא. ולכן כל נתינת מקום לדעת ומחשבת עמלק בראש האדם נחשב כמיתה חלקית של האדם, כי בענין זה תלוי כל מפעלו ועבודתו בעולם, וכאשר נותן הוא מקום ליאוש וחלישות הדעת להכנס במוחו, יבוא הדבר להתפשט בכל אבריו, וישפיע על חיותו וכל פעולותיו, מפני שכבר אינם נעשים מתוך תקוה ונשיאת העיניים על הטוב והשלימות.

אמנם כאשר לא יתן לו האדם לעמלם שום אחיזה במחשבתו, היינו שלאחר שכבר נתברר לו מהו רע ומהו טוב, מהי מצוה ומהי עבירה, לא יהיה בו מקום של גילוי רחמים על הרע וכל צד הנוגד לתורה, כפי מדרגתו בזה כן יכניע ויבטל גם את מקום הנסיון של טומאת העמים שכנגד מדרגת הגוף. וכזה נבחן ונמדד האדם, כי מפני שכבר נתברר לו הטוב והרע, האמת והשקר, הנה בוודאי חפץ הוא להיות דבוק בצד האמת, כי כאמור במדרגות הנמוכות גילוי הרחמים האמיתיים הם מתוך מדרגת האמת, ומפני כך חפץ הוא להתנהג כמהות מידת האמת שהיא דרך גילוי הרחמים, ועלול לקלקל ברחמים חלילה. ובפרט עלול הוא לגלות חמלה ורחמים ואריכות אפים על ענין המחשבה והדעת שכנגד עמלק, כי במקום הראש והדעת שייך גילוי רחמים, ולכך כיון שמקום עמלק הוא בדעת והראש, יש לו לאדם אריכות אפיים לתת לטומאה זו לשהות במוחו ומחשבתו.

אמנם כבר גילתה לנו תורה שיש רחמים אסורים שאינם אלא אכזריות, כמו שאמר רב אמי במסכת ברכות (דף לג ע"א) וכן אמר רבי אלעזר במסכת סנהדרין (דף צב ע"א), שמי שאין בו דעה אסור לרחם עליו, ובעיקר אמורים הדברים כלפי עמלק, כמו שאמר רבי יהושע בן לוי על המרחם על עמלק, שכל שהוא רחמן על אכזורים לסוף נעשה אכזר על רחמנים (ילקוט שמואל א' קכא).

ולכן בכדי לבטל לעמלק צריך האדם לידע שטומאה זו הנדמית לאדם 'כמחשבה תמימה', אם שחושב על שרחוק הוא, או שחושב מעצמו שהוא רשע, הנה בזה מגלה הוא רחמים על עמלק ונותן לו מקום ושהיה במוחו, עד שנעשה מציאות להחטיאו בכל זוהמת אומות העולם באיברי גופו. ולכך כאשר ראה שמואל הנביא שהשהה שאל המלך את ציווי השי"ת ולא ביטל תיכף לעמלק, לקח שמואל לאגן ושיספו וחתכו כזית כזית, כמו שאמר רבי אבא בר כהנא במדרש תנחומא (כי תצא ט), להראות וללמד שדבר אחד יש שאין לגלות עליו רחמים כלל, ואין להשהותו אף לרגע אחד במח האדם - והם כל מחשבות ודעות אלו הנמשכים מטומאתו של עמלק, שהם המביאות את האדם לאבד את התקוה. ולכך העיקר שצריך האדם לידע, שעיקר מלחמתו היא בדעתו - שלא ליתן מקום ומציאות ואריכות אפיים כלל על דעת עמלק, שהיא יאוש ואולת יד, ושלא ישהה אותה במוחו אף לרגע אחד.

טו

והנה השורש לאיבוד התקוה והריחוק מהאמת הוא בענין המלוכה, כי נודע הוא ששורש ענין השבירה הוא בסיבת המלוכה, שיצאו האורות להשפיע ולהתגלות בלא היחוד הגמור בכורא ב"ה (כמובא שם בע"ח שער ח, ה), ובאמת לנו בני האדם אין תפיסה והשגה כלל בענין זה, שהרי גם בנפש האדם אין יכולים לחשוב ולתפוס כל ענין של הבנה והשגה בטעם ודעת, וכל שכן בענין רוחני גבוה כל כך שאין לנו בו השגה ותפיסה כלל. אך בכל ענין גילוי סודות התורה כיוונו הצדיקים בחכמתם להמשיל לנו הדברים באופן שיביאו את האדם לידי ריחוק מכל רע ולידי קרבת השי"ת, ולכן בכדי לסבר את האוזן ובכדי שיהיה לנו מכך תועלת ותיקון, נמשל ענין שורש השבירה בסיבת המלוכה, והיינו שחפץ כל גילוי וכל נברא שברא השי"ת ליצא ולמלוך לבדו, ועל אף שמכיר הוא וידע מהבורא ב"ה, וגם יודע שכל שפע וכח נמשך ממנו יתברך, עם כל זה יוצא הוא להיות יש ומציאות ולומר 'אנא אמלוך', שכל זה נחשב לפירוד מהיחוד הגמור והדביקות בו יתברך.

וענין זה הוא המביא לידי הריחוק מן האמת ומן התקוה. כי הנה מלכות השי"ת השלימה היא בבנין בית המקדש, והיא התקוה האמיתית של הבריא, והיא האחרית הטובה של כל אחד מישראל, אך מפני הגאות והמלוכה שנעשה בענין השבירה, חפץ האדם למלוך בעצמו, ועל אף שחפץ הוא במדרגות וקדושות ועולם הבא, הנה כל זה הוא בכחינת בנין המקדש לעצמו ותועלתו, כי כל חפצו ותקוותו היא על עבודת ה' שלו ועל התורה שלו והעולם הבא שלו, ולכך אין לו חלק באמיתות ה'תקוה' שעליה נאמר 'ויש תקוה לאחריתך', אלא על התקוה שצריך לעצמו, ולכך מוכרח שיהיה רחוק גם מן האמת בתורתו ועבודתו.

ובאמת כך הוא השיעור והמידה בשמים במדרגות הצדיקים, שכל שתהיה תקות הצדיק יותר קשורה ודבוקה בתקוה האמיתית, שהיא חמדת ישראל ותקות כל הדורות בבנין בית המקדש, כך תהיה מעלת ומדרגת הצדיק בקרבת השכינה יותר, ותאיר לו התורה את כל דרכיה. כי התורה היא כולה מידות, והמידות אינם מאירות ונתקנות אלא מתוך האמת והתקוה כאמור.

ולכך שורש כל חיזוק ותקוה שיהיה לאדם תלוי בתקוה הכללית של כל הבריא והכל ישראל, שהיא היא באמת גם תקוותו של ה' ב"ה בעצמו. וכך הוא להיפך, שבכל יאוש וחלישות הדעת שיהיה לאדם, נוגע הדבר עד לחורבן המקדש חלילה, וכאשר יש לאדם רושם של יאוש ואיבוד תקוה במוחו, הנה בזה הוא מקיים את עמלק וממשיך את חורבן בית המקדש ומעכב את הגאולה, וכאשר נוטל הוא את התקוה הנמשכת לו מן שמיא בכל רגע, הן כאשר היא מצד הגדלות והן כאשר היא מצד הקטנות, ודבק הוא בה, ובה נשען הוא בכל עבודתו, הנה בזה בונה הוא בעקיפין לבית המקדש, ומגדל את תקות ישראל שיתקיים לעין כל הכתוב 'ויש תקוה לאחריתך'.

אמנם כאשר לא יתן לו האדם לעמלם שום אחיזה במחשבתו, היינו שלאחר שכבר נתברר לו מהו רע ומהו טוב, מהי מצוה ומהי עבירה, לא יהיה בו מקום של גילוי רחמים על הרע וכל צד הנוגד לתורה, כפי מדרגתו בזה כן יכניע ויבטל גם את מקום הנסיון של טומאת העמים שכנגד מדרגת הגוף. וכזה נבחן ונמדד האדם, כי מפני שכבר נתברר לו הטוב והרע, האמת והשקר, הנה בוודאי חפץ הוא להיות דבוק בצד האמת, כי כאמור במדרגות הנמוכות גילוי הרחמים האמיתיים הם מתוך מדרגת האמת, ומפני כך חפץ הוא להתנהג כמהות מידת האמת שהיא דרך גילוי הרחמים, ועלול לקלקל ברחמים חלילה. ובפרט עלול הוא לגלות חמלה ורחמים ואריכות אפים על ענין המחשבה והדעת שכנגד עמלק, כי במקום הראש והדעת שייך גילוי רחמים, ולכך כיון שמקום עמלק הוא בדעת והראש, יש לו לאדם אריכות אפיים לתת לטומאה זו לשהות במוחו ומחשבתו.

אמנם כבר גילתה לנו תורה שיש רחמים אסורים שאינם אלא אכזריות, כמו שאמר רב אמי במסכת ברכות (דף לג ע"א) וכן אמר רבי אלעזר במסכת סנהדרין (דף צב ע"א), שמי שאין בו דעה אסור לרחם עליו, ובעיקר אמורים הדברים כלפי עמלק, כמו שאמר רבי יהושע בן לוי על המרחם על עמלק, שכל שהוא רחמן על אכזורים לסוף נעשה אכזר על רחמנים (ילקוט שמואל א' קכא).

ולכן בכדי לבטל לעמלק צריך האדם לידע שטומאה זו הנדמית לאדם 'כמחשבה תמימה', אם שחושב על שרחוק הוא, או שחושב מעצמו שהוא רשע, הנה בזה מגלה הוא רחמים על עמלק ונותן לו מקום ושהיה במוחו, עד שנעשה מציאות להחטיאו בכל זוהמת אומות העולם באיברי גופו. ולכך כאשר ראה שמואל הנביא שהשהה שאל המלך את ציווי השי"ת ולא ביטל תיכף לעמלק, לקח שמואל לאגן ושיספו וחתכו כזית כזית, כמו שאמר רבי אבא בר כהנא במדרש תנחומא (כי תצא ט), להראות וללמד שדבר אחד יש שאין לגלות עליו רחמים כלל, ואין להשהותו אף לרגע אחד במח האדם - והם כל מחשבות ודעות אלו הנמשכים מטומאתו של עמלק, שהם המביאות את האדם לאבד את התקוה. ולכך העיקר שצריך האדם לידע, שעיקר מלחמתו היא בדעתו - שלא ליתן מקום ומציאות ואריכות אפיים כלל על דעת עמלק, שהיא יאוש ואולת יד, ושלא ישהה אותה במוחו אף לרגע אחד.

יג

והכלל, שמתוך האמת יבוא לתיקון המידות ויבטל את כח יצר הרע במידות והגוף, ומתוך התקוה יבטל את המוחין והדעת שמצד ראש הסט"א שהוא 'ראשית גוים עמלק'. והם תלויים זה בזה, כי כאשר אין לאדם תקוה ואינו נושא את עיניו לראות אחרית טובה וברכה בעבודתו, הנה בזה מתקלקלות מידותיו ואינו דורש וחותר אחר האמת, ודרך משל, שאינו מתנשא על יצרו בדרך 'ויגבה ליבו בדרכי ה'', כי מתוך שאיבד את התקוה מתפשטים בו העצלות והעיצבון, כי נאחזת בו דעתו של עמלק שאין הוא ראוי להיות חלק בקדושה, ושאין תפילתו נשמעת כביכול.

וכן להיפך, שמתוך השקר מתקלקלות מידותיו ומאבד התקוה. כי גם אדם שיתחזק בכל כוחו בענין התקוה, אבל לא יעסוק בתורה ויתקן את המידות מתוך הדרישה והחתיירה אחר האמת, הנה לא תתפשט דעתו ותקוותו בה' ב"ה לכל גופו ומעשיו, ויבוא לידי ריחוק מן התורה. ולכך צריך האדם לאחוז בעסק התורה ותיקון המידות מצד הגוף, ובענין התקוה מצד הראש והדעת.

יד

וענין התקוה בכלליות אינה אלא בבנין בית המקדש, שבבנינו יתבטל כל זה הנסיון של הסתרת הפנים, וכל ענין השבירה שמצד המוחין, ולכך לא יהיה מקום לקיום עמלק כלל, וכשם שמכח התקוה והאמת נבנה בית המקדש הראשון, כן מכח זה יבנה בית המקדש השלישי. כי הנה כל מהותו וענינו של דוד המלך שהכין את בנין הבית הראשון, היו האמת והתקוה, שהוא סוד גילוי מידת הרחמים והמשכתם בדרך הנכון, כי ה'שמים' הם מידת הרחמים כאמור, וכל קיום מידת הרחמים הם מתוך גילוי האמת והתקוה, כמו שנרמז בכתוב 'בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ', א"ת ר"ת אמת ת'קוה, והם בשמים ובארץ, שבריש התיכון מראשית ההשתלשלות כמידת אריך עד לתחתית המדרגות שבעולם העשיה הוא מידת האמת וגילוי הרחמים כאמור, וכאשר יתפשטו הרחמים עד למטה בדרך הנכון והמדוקדק, כמ"ש וא"ת הארץ, יהיה תיקון גם לארץ' ותבוא הגאולה.

אמנם כאשר אין ממשיכים את הרחמים והזכות בדרך הנכון הוא ענין חורבן בית המקדש. וזהו היה שורש הקלקול של שאל המלך בציווי השי"ת, כי המשיך את